

MIKLOVICZ ATTILA

attila@miklovicz.hu

PhD hallgató (Pécsi Tudományegyetem, Filozófia Doktori Iskola)

A vallásosság nevelésszociológiai megközelítései

Educational sociology approaches to religiosity

PUSZTAI GABRIELLA (2020): *A vallásosság nevelésszociológiája. Kutatások vallásos nevelésről és egyházi oktatásról.* Budapest, Gondolat Kiadó.

DOI 10.14232/belv.2022.3.12

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.3.12>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Miklovicz Attila (2022): A vallásosság nevelésszociológiai megközelítései. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 3. pp 191–196.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A 21. század egyik „sztár” kifejezése a vallástudomány és vallásfilozófia terén a *re-enchantment*, amelynek még nem is igazán alakult ki megfelelője a magyar vallástudományi terminológiában. Ez a Max Weber által megfogalmazott, a világ varázstalanodása (*Entzauberung, disenchantment*) elmélet folyományaként a varázs újra visszatérését veti fel a társadalomba, az egyéni és közgondolkodásba. Pusztai Gabriella, a Magyar Tudományos Akadémia doktora és a Debreceni Egyetem professzora rendkívül alapos és gondosan szerkesztett kötete talán ehhez a kérdéshez is értékes adatokkal szolgálhat. Pusztai Gabriella évtizedek óta a hazai oktatástudomány és nevelésszociológia meghatározó alakja és nemzetközi szinten elismert kutató, szerkesztőbizottsági tagsággal 13 különböző folyóiratban és közel félezer bejegyzéssel a Magyar Tudományos

Művek Tárában. Kutatói tevékenysége mellett oktatóként is rendkívül aktív, amelyet jól példáz, hogy tíz különböző doktori képzésben vesz részt, nyolc végzett doktorhallgatója és 14 OTDK helyezést elért témavezetője van. Mivel kutatási területe gyakran érinti a vallástudomány, különösen a vallásszociológia területét, érdemes szót ejteni arról is, hogy ezen a területen is mély ismeretanyaggal rendelkezik és elismert a vallásszociológia képviselői között. Munkáit többek között a magyar vallásszociológia – talán túlzás nélkül kijelenthetően – megalapítója, Tomka Miklós is felhasználta¹.

Meglepő lehet egy könyv ismertetését az Utószóval kezdeni, de a Professor Asszony a rá jellemző lendülettel „in medias res” a tárgyra tér a szokásosnak mondható előszóval szemben és rögtön egy komoly bevezető tanulmánnyal alapozza meg a témát. Utószavát azonban egy rendkívül fontos kijelentéssel kezdi: „A nevelésszociológus kutatásai során abból az alaptételből indul ki, hogy az ember társas lény, s a nevelés folyamata nem más, mint az, hogy az egyén közösségben tanul. Mindeközben természetesen a nevelésszociológus maga is társas lény, sőt, mikor kutat, kiváltképpen az.” (319. o.) E nyilvánvalónak tűnő szociológiai és filozófiai paradigma előrevetíti, hogy amikor közösségről beszélünk, nem mehetünk el a közösségi kohézió egyik legősibb eleme: a vallásosság mellett. Ennek ellenére a könyv bevezető fejezete éppen arra mutat rá, hogy hazánkban a vallásosság nevelési összefüggéseinek területe nemzetközi viszonylatban alulkutatottnak mondható. Ennek ellensúlyozására is alkalmas lehet ez az összeállítás, jóllehet a szerző megjegyzi, hogy „[n]em ígéri a vallásos nevelés szociológiájának rendszeres, esszenciális és tankönyvképes törvényszerűségeinek összegzését” (8), hiszen: „A magyar fiatalok, tanulók, hallgatók vallási szocializációjának dinamikusan formálódó jelenségegyütteséről lehetetlen lezárt, összegző munkát az asztalra tenni.” (8-9) Ehelyett – írja a szerző: „Mindössze arra vállalkoztunk, hogy az utóbbi években végzett megfigyeléseinket, elemzéseinket a közös gondolkodás céljából egy kötetben mutassuk be.” (9) Jóllehet egy kutató minél mélyebbre hatol a vizsgálódása tárgyául választott kutatási területbe, annál jellemzőbben jelenti ki, hogy még milyen sok megválaszolatlan kérdés áll előtte – nem meghazudtolva a szerző kijelentését – az kijelenthető, hogy ha ő nem is tekinti a könyvet egy „lezárt, összegző” munkának, mi mérföldkőnek mindenképpen nevezhetjük a magyar vallásszociológia és nevelésszociológia diszciplínáiban.

A bevezető fejezet rögtön a vallási szocializáció egy igen átfogó magyar és nemzetközi szakirodalmi áttekintésével indul, amely megalapozza a későbbi fejezetek elméleti hátterét. Ebben a fejezetben olyan fontos megállapítások kerülnek feltárára, mint a család szerepének még mindig domináns befolyása a vallásosság kifejlődése során az egyénnél, és bár a nemzetközi kutatások nem tudtak szignifikáns eltérést mutatni az anya vagy apa befolyását illetően, a szerző egy saját kutatása arra mutatott rá, hogy az anyák ugyan nagyobb arányban vallásosak, a felsőoktatásban részesülők esetében az apa vallásossága eredményesebb átörökítő tényező volt, miközben a legsikeresebb modell nyilván a szülők vallási-világnézeti, felekezeti homogámiája. Emellett tárgyalásra kerülnek az egyéb meghatározó ágensek a vallási szocializáció terén, mint például a kortárs kapcsolati háló, amelynek összetétele különösen a tizenéveseknél válik döntő fontosságúvá – írja a szerző. Később – szintén egy saját kutatási eredményt citálva – bemutatja, hogy a fiatalok vallási transzmissziós folyamata során a belső vallásosság korábbi hármastípusától eltérően hét különböző típust sikerült elkülöníteni.

¹ TOMKA 2005

Bár parafrázálja azt az ismert tételt, hogy „az iskolázottság növekedése erodálja a társadalom vallásosságát” (18), rámutat arra is, hogy kutatásaik alapján az látható, hogy: „A felsőfokú végzettségűek nemcsak bátrabban képviselik vallásos nézeteiket a gyermeknevelésben, hanem eredményesebbek is a vallásosság továbbadásában.” (18) Kitér az iskolázottság és vallásosság kapcsolatára is, ahol igyekszik keresztmetszetet adni a különféle vallási hagyományokból vett példákkal. Nyilván egy olyan széles társadalomvizsgálati látószöggel rendelkező kutató, mint Pusztai Gabriella kevésbé tud az olyan elszigeteltebb társadalmi csoportokra fókuszálni, mint például a hazánkban is jelenlévő új vallásos mozgalmak – ahogy ezt egyébként maga is megjegyzi ebben a fejezetben. Érdekes lehetett volna ebben a tekintetben felvenni a kapcsolatot az ilyen közösségeket Magyarországon vizsgáló kutatókkal, például a szerző által egyébként többször hivatkozott Máté-Tóth Andrással és Nagy Gábor Dániellel, akiknek *Alternatív Vallás – Szcientológia Magyarországon* című monográfiájának kvantitatív adatai érdekes kitekintésre vagy összevetésre adhattak volna lehetőséget². Ez azonban nem csökkenti ennek az áttekintő fejezetnek kiváló értékét.

A könyv ezután három nagy részre tagolódik, amelyek mindegyike négy fejezetet tartalmaz. Az első rész a felekezeti köznevelés aspektusaival foglalkozó fejezeteket tömöríti, míg a második a vallási szocializációval foglalkozik a felsőoktatásban, az utolsó pedig a vallásossággal a fiatalok döntéseiben. A szerző ezek után vállalkozik a tanulságok levonására.

A felekezeti közneveléssel foglalkozó fejezet bevezetőjében rögtön egy erőteljes tételmondatot fogalmaz meg Pusztai Gabriella: „[a] felekezeti iskolák *társadalmi integráló karaktere relatíve nagy*.” (25) Ezt a kijelentést a korábbi kutatásaira épülő meggyőző érvrendszerrel veszi körül, és lándzsát tör a felekezeti iskolák mellett. Nyilván azzal a vizsgálati múlttal, amellyel rendelkezik, nehéz vitába szállni, elég, ha a témában megjelent önálló köteteire³ vagy számtalan tudományos publikációjára utalunk. Mindazonáltal ebben a kérdésben vannak ezzel ellentétes álláspontok is. Az Új Pedagógiai Szemle 2017/11-12. számában Fejes József és Szűcs Norbert *Hol tart ma az oktatási integráció ügye* című cikkükben például az egyházi iskolák szegregáló hatásáról írnak. Ahogy megjegyzik: „Az egyházi fenntartású általános iskolai oktatást nyújtó intézmények egy része már korábban is hozzájárult az oktatási szegregáció erősödéséhez elsősorban azzal, hogy – a világnézetileg semleges oktatás lehetőségének biztosítása miatt – nem rendelkeztek kötelező beiskolázási közzettel.”⁴ Jóllehet e recenzió írójának sem lehetősége, sem tiszte pontot tenni az ilyen jellegű eltérő kutatási eredményeket felvonultató neveléstudományi nézőpontok közötti diskusszió végére, az bizonyosan kijelenthető, hogy a szerző következtetéseit megalapozó szociológiai feltáró munka kiterjedtsége kétségbevonhatatlan. Ugyanebben a fejezetben szembevetendő a vallási tőke fogalmának innovatív megközelítése, ugyanis azt a pedagógus által a szülőkkal, diákokkal és a fenntartóval való kapcsolatban hasznosítható „értékként” nevezi meg.

A könyv második nagy tartalmi egysége a *Vallási szocializáció a felsőoktatásban* címet kapta. Ebben a fejezetben szintén négy tanulmány kapott helyet, és ahogy a szerző megjegyzi:

„A kutatásaink során itt két úton indultunk el, egyrészt az intézmények egyházi identitása mentén, másrészt a hallgatók vallásossága mentén.” (135) Elsőként a kelet-közép európai felekezeti felsőoktatás képének átfogó bemutatása következik, amelyben például olyan

² V.ö. MÁTÉ-TÓTH – NAGY 2011. 126–139.

³ V.ö. PUSZTAI 2004, PUSZTAI 2009, PUSZTAI 2011

⁴ FEJES – SZÜCS 2017. 105.

megállapításokkal is találkozhat az olvasó, hogy a „[...] poszt szocialista térség intézményeinek küldetésnyilatkozataiban a nyugat-európaiakénál valamivel határozottabban jelenik meg az a törekvés, hogy a tananyag át legyen hatva az egyházas szellemiséggel [...]” (143), amelyet azzal magyaráz, hogy ezekben az országokban a „világnézetiileg semleges” kifejezés használata a felsőoktatási intézményekben inkább egyfajta elmaszkírozása a marxista, posztmarxista oktatási szellemiségnek. Szintén itt jegyzi meg, hogy a napjainkban szokásos „felszabadult diákérettel” csalogató marketing kijelentésekkel szemben a felekezeti felsőoktatási intézmények nagyobb hangsúlyt fektetnek az egyetemes emberi méltóságon nyugvó hallgató-oktató kapcsolatokra és a közösségi dimenzióra. A következő fejezetben a pályastabilitás kérdését járja körbe a felekezeti felsőoktatási intézmények hallgatói magatartásának vizsgálatával diplomaszerezés után. A pedagógushelyzetről szóló aktuális közéleti vitának résztvevői is haszonnal forgathatnák ezeket a fejezeteket, hogy megismerjék a retenció (pályán maradás) Pusztai Gabriella által mért, illetve összegyűjtött tényszerű adatait. Ezáltal talán konstruktívabban, és a megoldást nem segítő érzelmi fűtöttségtől kevésbé befolyásoltan találhatnának racionális válaszokat a felmerült kérdésekre. A *Vallásosság és társadalmi beágyazottság* című fejezetből az olvasó alapos képet kaphat a felsőoktatási hallgatók különféle relációs dimenzióinak összefüggéseiről a vallásossággal. Következtetésében kijelenti: „A közösségi vallásgyakorlat hallgatói integrációt erősítő hatása egyértelmű.” (208) A felsőoktatással foglalkozó átfogó szerkezeti egység utolsó fejezetében az eredményességet támogató tényezők tekintetében kerül górcső alá a vallási affiliáció. Konklúziójában azt állítja: „[...] ha a tanulmányi karrierre és a pályakezdésre vonatkozó kutatások valóban meg akarják érteni a társadalmi háttér eredményességre gyakorolt hatását, számolniuk kell a vallásosság jelenségegyüttesével.” (231)

A közoktatás és a felsőoktatás makro-szemléletű elemzése után a kötet utolsó részében a szerző figyelme közvetlenül a fiatalok belső világa felé fordul, így ez a rész a *Vallásosság a fiatalok döntéseiben* címet kapta. A korábbiakhoz hasonlóan itt is négy fejezetet találunk, amelyből az első a civil közösségben való részvételt, a második az inkluzív szemléletet, a harmadik a házasságkötést, a negyedik pedig a gyermeknevelést vizsgálja a vallásossággal összefüggésben. Bár a könyv nevelésszociológiai nézőpontból íródott, a jövő demográfiai és társadalomfejlődési irányainak előrejelzése szempontjából is igen fontos megismerni ezeket az adatokat és tényezőket. A korábbi fejezetek nyomán nem meglepő, hogy a tanulmányok rendre megerősítik azokat a hipotéziseket, hogy a vallásos nevelés, valamint az ilyen közösséghez tartozás (ideértve a családi közösséget is) pozitív hatással bír mind a szociális érzékenységre, mind a házasságkötésre való hajlam és a minőségi gyermeknevelés tekintetében.

Nyilván elkerülhetetlen, hogy egy ilyen átfogó, összefoglaló mű esetében a tanulságok levonása is jelentős terjedelmi keretet igényeljen, így a kötet végén a *Tanulságok* fejezet önmagában is egy kisebb tanulmány hosszával ér fel. Itt Pusztai Gabriella még egyszer szisztematikusan és jól felépítve tekinti át a korábban megfogalmazott következtetéseket, és helyezi azokat egyfajta holisztikus szemléletbe. Ahogy maga a szerző is megjegyzi: „Könyvünk a nevelésszociológiai kutatások azon irányához tartozik, amelyek mind az oktatás, mind a társadalom egydimenziós szemléletén való túllépést segítik elő.” (318) Az értő olvasó nem pusztán a korábbi kutatások eredményeiből leszűrt nevelésszociológiai metszeteket és a jelen állapotot ismerheti meg, hanem kialakíthatja a jövőre vonatkozó irányokat a közoktatás, a felsőoktatás és a fiatalok általános nevelésének fejlesztéséhez. A valláskutató nézőpontjából szívet melengető a Professzor

Asszony azon végső megállapítása, hogy az oktatáskutatók számára is megkerülhetetlen a valóságossághoz való viszony értő és problémaérzékeny vizsgálata.

A recenzió elején említett re-enchantment fogalma pontosan erre az utolsó gondolatra fűzhető fel. Keith Yandell ismert vallásfilozófus megjegyzi *Philosophy of Religion* című könyvének előszavában: „Contemporary academia is secular.”⁵ – a modern felsőoktatás szekuláris. Azonban, ahogy Pusztai Gabriella ismertetett könyvéből világosan kiviláglik, a vallásosság jelentős befolyásoló tényező lehet az oktatásban és nevelésben, és nyilván a pozitív vonatkozásaira célunk jelen esetben. A nemzetközi szakirodalomban a „varázs” visszavezetése az oktatásba már évtizedek óta tárgyalt téma. A *The re-enchantment of learning* című kötet már 1998-ban felvetette ezt a kérdést⁶, de például a 2017-ben a nagynevű Routledge kiadó által megjelentetett *Re-Enchanting Education and Spiritual Wellbeing* is behatóan foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy vajon jobban felkészíthető-e egy diák jelen korunk kihívásaira ilyen oktatási környezetben⁷. Feltehetően a szekularizált vagy vallásos oktatási intézmények primátusának kérdése még sokáig élénk diskusszió tárgyát képezi majd a nevelésszociológus, az oktatási és a társdiszciplínák szakértői között, azonban ebben a diskusszióban jelentős és rendkívül hasznos kiadványnak számít Pusztai Gabriella *A vallásosság nevelésszociológiája – Kutatások vallásos nevelésről és egyházi oktatásról* című kötete a Gondolat kiadó gondozásában.

Ahogy korábban már említésre került, a kötet megkerülhetetlen és mértékadó az oktatás/nevelés és vallásosság témájában kutató szakemberek körében és a következő generációk számára, és külön becsülendő az bátorság, amellyel a szerző szembenéz a felekezeti köznevelés intézményeinek kutatóit érő bírálatokkal, és egyben törekszik az objektív és elfogulatlan kutatói munkára.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

CROWELL, SAM – RENATE NUMMELA CAINE – GEOFFREY CAINE (1998): *The re-enchantment of learning: a manual for teacher renewal and classroom transformation*. Tucson, Zephyr Press.

DE SOUZA, MARIAN – ANNA HALAFOFF [szerk.] (2018): *Re-enchanting education and spiritual wellbeing: fostering belonging and meaning-making for global citizens*. London – New York, NY, Routledge.

FEJES, JÓZSEF BALÁZS – NORBERT SZŰCS (2017): Hol tart ma az oktatási integráció ügye? *Új Pedagógiai Szemle* 11-12. sz. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/hol-tart-ma-az-oktatasi-integracio-ugye> Hozzáférés: 2022. 11. 03.

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS – NAGY GÁBOR DÁNIEL (2011): *Alternatív vallás: szcientológia Magyarországon*. Budapest, L'Harmattan.

PUSZTAI GABRIELLA (2004): *Iskola és közösség: felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Budapest, Gondolat.

⁵ YANDELL 2016, xvii

⁶ V.ö. CROWELL – CAINE – CAINE 1998

⁷ V.ö. DE SOUZA – HALAFOFF 2018

PUSZTAI GABRIELLA (2009): *A társadalmi tőke és az iskola: kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra*. Oktatás és társadalom 3. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

PUSZTAI GABRIELLA (2011): *Láthatatlan kéztől a baráti kezekig: hallgatói értelmező közösségek a felsőoktatásban*. Oktatás és társadalom 9. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

TOMKA MIKLÓS (2005): A felekezeti oktatásügy társadalmi megítélése. *Educatio* 3. sz. 491–501.

YANDELL, KEITH E (2016): *Philosophy of religion: a contemporary introduction*. Second edition. Routledge contemporary introductions to philosophy. New York, Routledge, Taylor & Francis Group.